

L. Van Impe

HET OUDHEIDKUNDIG BODEMONDERZOEK IN DONK (GEM. HERK-DE-STAD) 1977-1982

1. Inleiding

Enkele afgeregende urnscherven en wat verbleekte stukjes verbrand bot op een kale herfstige akker en de speurzin van enkele vrijetijdsarcheologen uit Herk-de-Stad zijn eigenlijk de beide startblokken geweest voor het uitgebreid bodemonderzoek dat ondergetekende sinds 1977 in Donk doorvoert. Het is immers zo dat de oppervlaktevondsten in het najaar van 1975 en de kleine sondering in de lente van 1976 door de heren P. Vangeel en J. Leemans niet meer of minder dan de herontdekking van een verloren gewaand urnenveld betekenden. Reeds in 1622 werden niet zover buiten de poorten van Halen en tegenover het *Sacellum* van Donk asurnen en verbrande beenderen opgespit. Zo bericht de meest bekende Herkenaar Govaart Wendelen ons in 1649. Ruim 2 eeuwen later, in 1836/7, bij graafwerken voor de nieuwe steenweg van Diest naar Hasselt vond men opnieuw urnen en bovendien Romeins aardewerk. Sindsdien was de juiste ligging van de begraafplaats opnieuw in de vergetelheid verzonken. Tegelijkertijd met de herontdekking van het urnenveld in het midden van de zeventiger jaren brachten bouwwerken ten zuiden van de steenweg enkele nieuwe graven aan het licht en riepen deze bij omwonenden ook de herinnering aan oudere vondsten wakker. Meteen werd het duidelijk dat de prehistorische begraafplaats zich langs beide zijden van de steenweg moest uitstrekken. Er kon dan ook geen twijfel meer over bestaan dat bij de werken voor de verbreding en de modernisering van de steenweg in de zestiger jaren heel wat graven vernield moesten zijn, zonder dat daarover ook maar iets gemeld was.

Aangezien de kennis van de Urnenveldenkultuur in Midden-België het op één enkele uitzondering na moest stellen met de meestal partiële resultaten van oudere opgravingen, leek ons een nieuwe bijdrage terzake nuttig. De ligging van dit urnenveld op de grens van de zandige Kempen en het Haspengouws loessgebied kwam ons ook als interessant over.

Aangezien de bewoning en de uitgestrekte plantages van fruitbomen ten zuiden van de baan geen manoeuvreerruimte boden, kwam eigenlijk alleen de zone ten noorden van de steenweg voor uitgebreid onderzoek in aanmerking. Op de medewerking van de eigenaars en huurders van de percelen en van het Gemeentebestuur van Herk-de-Stad kon worden gerekend. Al deze personen en besturen kunnen hier de verzekering vinden van onze dank. Erkentelijkheid gaat ook naar het administratief en technisch personeel van de Dienst, waar ondergetekende

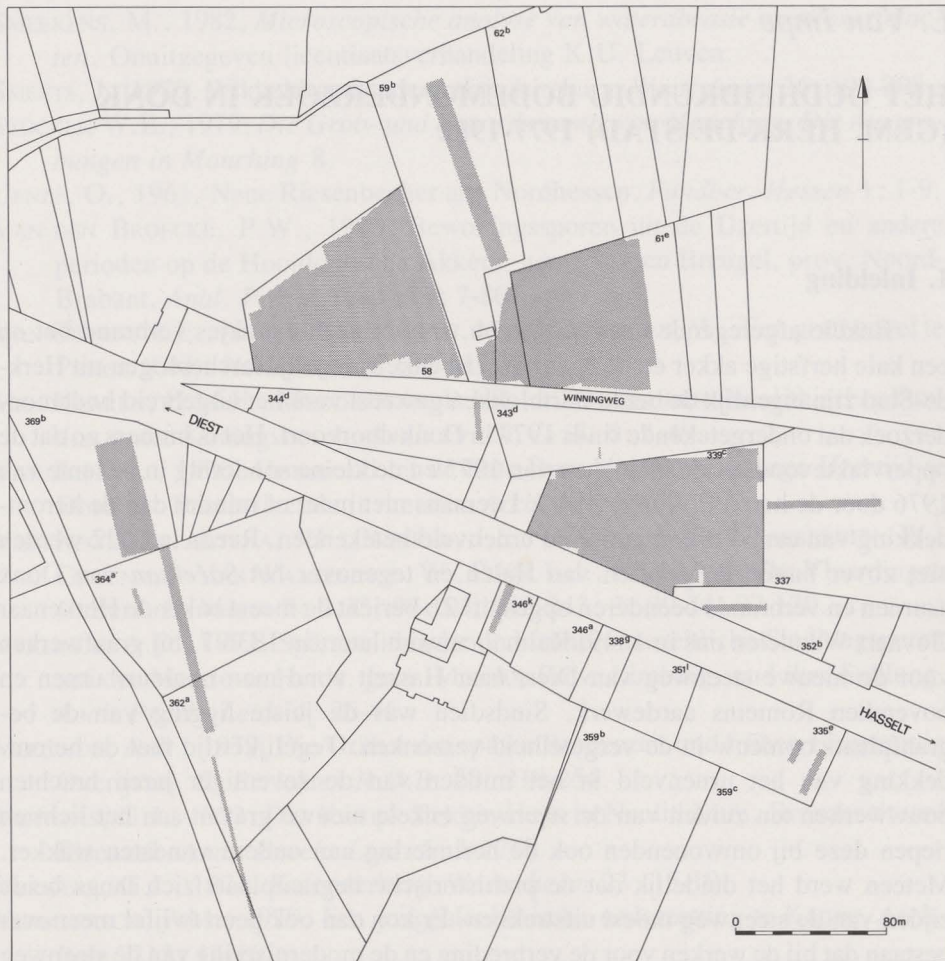

Fig. 1. Kadastrale kaart met de blootgelegde zones.

thu shoort, voor hun inzet op de werf tijdens de opgravingen en voor hun geduld bij de verwerking van de vondsten en plannen na het veldwerk. Van de vijf campagnes werden de eerste twee vooral besteed aan wat we het centrale deel van het urnenveld noemen (fig. 1: perceel nr. 339c; 1 aug.-7 okt. 1977, 1 juli-12 okt. 1978). Tijdens de campagnes van 16 juni tot 7 okt. 1980 werd de oostelijke helft van perceel nr. 58 (fig. 1) blootgelegd. Van 1 juli tot 24 sept. 1981 volgde het westelijk gedeelte samen met een groot stuk van de noordelijke uitbreiding van het urnenveld (nr. 61e). Van 1 mei tot 15 sept. 1982 tenslotte werkten we het urnenveld in noordelijke richting af en hebben we met grote proefsleuven op de percelen nrs. 59b, 369b-364a-362a getracht de omvang van de La Tène- en de Romeinse

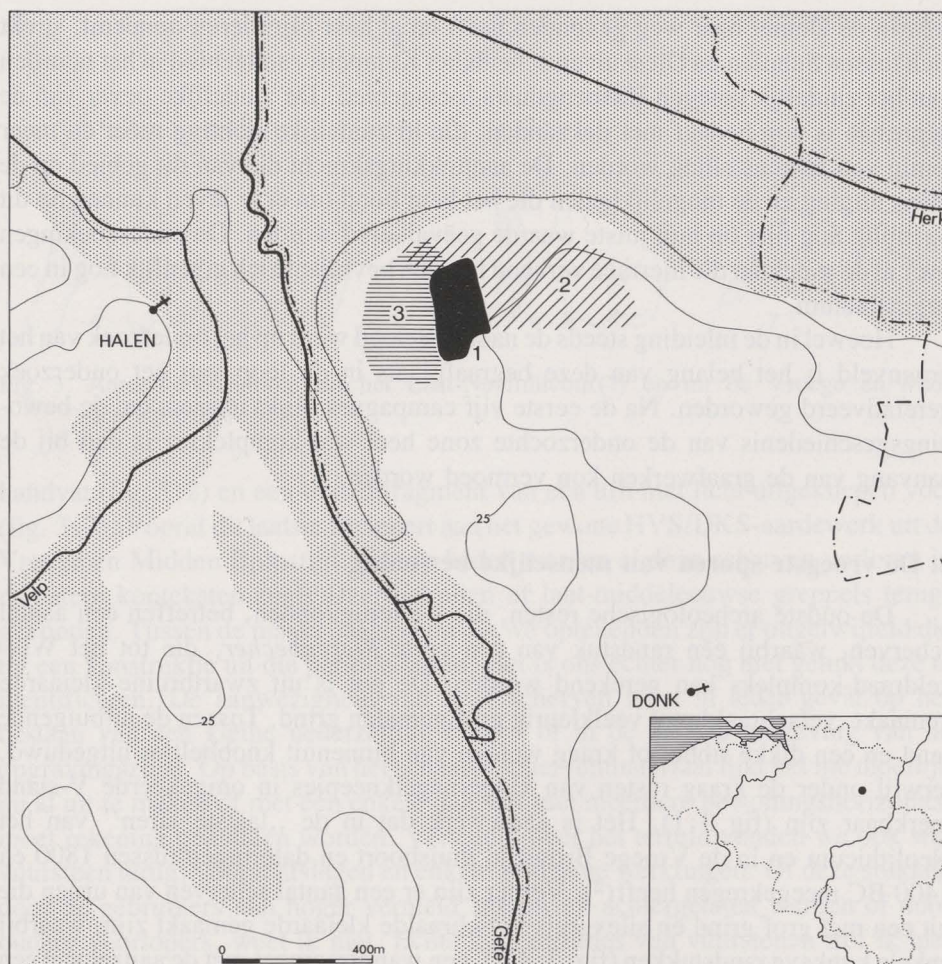

Fig. 2. Situatiekaart. 1: urnenveld; 2: IJzertijdnederzetting; 3: Romeinse nederzetting; puntzones: alluviale vlakten.

nederzetting na te gaan. In een nuttige werktijd van bijna 15 maanden legden we een oppervlakte van 2,5 ha volledig bloot¹).

Het onderzocht terrein ligt in het konfluentiegebied van Gete en Demer: het ligt tegelijk op de oostelijke valleirand van de Gete en op de zuidrand van de depressie van Halen-Schulen (fig. 2). Deze langgerekte trechtvormige depressie,

¹ De vondsten van het urnenveld (campagnes 1977/8) werden al gepubliceerd: L. VAN IMPE, *Urnenveld uit de Late Bronstijd en de Vroege IJzertijd te Donk. I. Beschrijvende inventaris*, *Arch. Belg.* 224, 1980. — Voorlopige verslagen over de opzoekingen verschenen telkens in de jaarlijkse *Conspectus*: *Arch. Belg.* 206, 1978, 30-34; *Id.* 213, 1979,

waarin de Demer haar weg gevonden heeft en al haar bijrivieren opneemt, strekt zich tussen Schulen en Diest uit en scheidt het Kempens zandgebied in het noorden van het zuidelijk gelegen Haspengouws loessgebied. De zuidelijke oever van de depressie is nog bedekt met dekzanden, die in zuidelijke richting meer en meer lemig van samenstelling worden. De aantrekkingskracht die van dit gebied op de mens uitging en de mogelijkheden die het hem bood om er te leven kunnen op dit ogenblik nog niet op hun juiste waarde geëvalueerd worden. De onderzoekingen over al de aspecten die hiermee verband houden bevinden zich eigenlijk nog in een beginstadium.

Hoewel in de inleiding steeds de nadruk gelegd werd op het onderzoek van het urnenveld is het belang van deze begraafplaats in de loop van het onderzoek gerelativeerd geworden. Na de eerste vijf campagnes blijkt immers dat de bewoningsgeschiedenis van de onderzochte zone heel wat complexer is dan bij de aanvang van de graafwerken kon vermoed worden.

2. De vroegste sporen van menselijke bewoning

De oudste archeologische resten, die we terugvonden, betreffen een aantal scherven, waarbij één randstuk van een grote *Riesenbecher*, die tot het Wikkeldraad-kompleks kan gerekend worden. De pot is uit zwartbruine klei gemaakt, verschaald met veelkleurig grof gemalen grind. Tussen de uitbuigende rand en een dikke ribbel of kraag werden van binnenuit knobbeltjes uitgeduwd, terwijl onder de kraag resten van vingernagelkneepjes in omgekeerde V-stand merkbaar zijn (fig. 3:1). Het is aardewerk dat in de „laatste jaren” van het Neolithicum en in de Vroege Bronstijd thuishoort en dateringen tussen 1800 en 1400 BC meegekregen heeft⁽²⁾. Verder zijn er een aantal scherven van urnen die uit een met grof grind en silexgruis verschaalde klei gemaakt zijn, waarbij enkele konkave randstukken (fig. 3:4-7), een wandfragment met de aanzet van een

54-57; *Id.* 238, 1981, 47-51; *Id.* 247, 1982, 65-69. — cf. Het urnenveld te Donk, in *Govaart Wendelen, Herk-de-Stad 1580-1667 Gent*, (tentoonstelling *Herk-de-Stad 21.9-5.10.1980*), Herk-de-Stad, 1980, 40-41. — Het urnenveld van Donk, in *Prehistorie in de streek van Diest (tentoonstelling Diest 28.3-28.6.1981)*, *Dietsche Cronycke* 4, 1981, 78-85.

² J.N. LANTING, Verspreiding en datering van wikkeldraadaardewerk, *Nieuwe Drentse Volksalmanak* 87, 1969 (= *Van Rendierjager tot Ontginster XIV*, 31-49). — L.P. LOUWE KOOIJMANS, A Late Bell Beaker/Barbed Wire Beaker Settlement and Cemetery on the Schoonrewoerd Stream Ridge at Molenaarsgraaf, circa 1700 B.C., in *The Rhine/Meuse Delta, Anal. Praeh. Leid.* 7, 1974, 169-339 (aardewerk uit fase 2). — cf. M.E. MARIËN, La civilisation des Gobelets en Belgique, *Bull. Musea Kunst & Gesch.* 20, 1948, 16-48. — S.J. DE LAET, *La Belgique d'avant les Romains*, Wetteren, 1982, 394-395. — I. LICHARDUS, Zum Problem der Riesenbecher und der frühen Bronzezeit im Hessischen Bergland, *Fundber. Hessen* 19-20, 1979/80, 327-368.

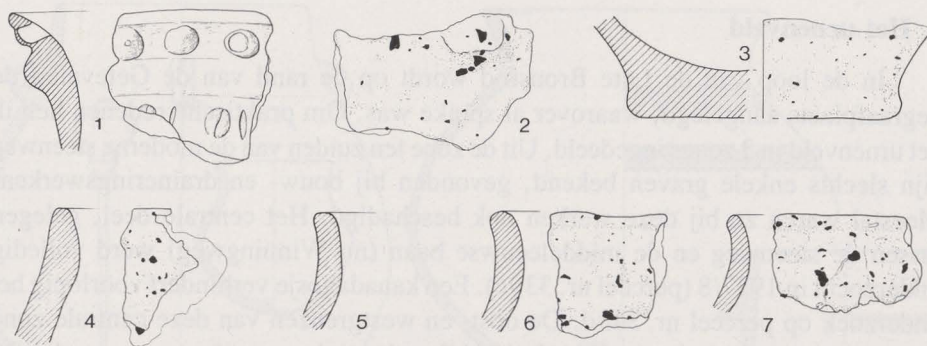

Fig. 3. Aardewerkscherven uit het Laat-Neolithicum(?) en uit de Vroege en Midden-Bronstijd. S. 1/3.

handvat (fig. 3:2) en een bodemfragment van een urn met licht uitgeknepen voet (fig. 3:3). Vooral dit laatste herinnert aan het gewone HVS/DKS-aardewerk uit de Vroege en Midden Bronstijd. Tot op heden werden al deze scherven verloren in recentere konteksten zoals IJzertijdkuilen of laat-middeleeuwse greppels teruggevonden. Tussen de massa paalsporen die we optekenden zijn er ongetwijfeld die tot een konstruktie uit die periode horen. Het is ons echter nog niet gelukt deze te identificeren. De aanwezigheid van deze scherven wijst in ieder geval op het bestaan van een kleine nederzetting binnen of in de direkte omgeving van de opgravingszone. Op basis van het schaarse schervenmateriaal lijkt het me moeilijk nu al uit te maken of met één enkele dan wel met meerdere bewoningshorizonten moet rekening gehouden worden. Verspreid over het terrein vonden we ook wat vuursteen terug, vooral afslagen en enkele zeldzame werktuigen. Of deze stukken door de gebruikers van hoger vermeld aardewerk achtergelaten werden of door oudere voorlopers, weet ik niet. Echte concentraties van vuurstenen trof ik niet aan. Terloops kan ik nog wel de vondst van een ruwe verweerde vuursteenknol vermelden wat duidelijk bewijst dat ruw basismateriaal van elders aangevoerd werd en ter plaatse verwerkt. Bewoningshorizonten ouder dan de Vroege Bronstijd en mogelijk nog het Laat-Neolithicum mogen *a priori* niet uitgesloten worden, gezien de manifeste menselijke aanwezigheid in de depressie zelf in de loop van het Midden-Paleolithicum en het Mesolithicum³. In de depressie zelf zijn deze bewoningssporen vooral vanaf het laatglaciaal tot in de IJzertijd terug te vinden op de „donken”, de zandige opgestoven hoogten.

³ Ph. VAN PEER, Midden-Palaeolithicum te Schulen, *Acta Arch. Lovaniensia* 18, 1979, 1-9. — W. VAN NEER, De boven-pleistocene en holocene vertebratenfauna uit het Schuilensbroek, Limburg, *Id.*, 10-20. — R. LAUWERS-P.M. VERMEERSCH, *Mésolithique ancien à Schulen*, in *Contributions à l'étude du Mésolithique de la Basse Belgique*, *Studia Praehist. Belg.*, Tervuren, 1982, 55-112.

3. Het urnenveld

In de loop van de Late Bronstijd wordt op de rand van de Getevallei de begraafplaats aangelegd, waarover al sprake was. Om praktische redenen heb ik het urnenveld in 3 zones ingedeeld. Uit de zone ten zuiden van de moderne steenweg zijn slechts enkele graven bekend, gevonden bij bouw- en draineringswerken. Meestal waren ze bij deze werken ook beschadigd. Het centrale deel, gelegen tussen de steenweg en de middeleeuwse baan (nu Winningweg) werd volledig onderzocht in 1977/8 (perceel nr. 339c). Een kanadabosje verhindert voorlopig het onderzoek op perceel nr. 343d. De oost- en westgrenzen van deze centrale zone hebben we bij benadering bereikt. In 1981/2 onderzochten we de meest noordelijke uitbreiding van het urnenveld: de noord- en westgrenzen liggen hier vast. Onzekerheid bestaat nog over de noordoostelijke limiet. In totaal kennen we van deze begraafplaats 174 graven, verspreid over een oppervlakte van 275 op 150 m (fig. 5). De nekropool lijkt vrij lang in gebruik geweest te zijn. Eén der oudste graven moet graf 40 zijn. De peervormige fles met 4 oortjes wordt gedateerd door een bronzen naald met brede afgeplatte sferische kop en halsribben van het type Wollmesheim/var. Eschollbrücken (fig. 4). Het is een naaldvorm die vooral teruggevonden wordt in Midden-Frankrijk, Zwitserland en van Zuid-Württemberg tot Mittelfranken. De datering ligt op de overgang van de *frühe* (=Bronzezeit D) naar de *ältere Urnenfelderzeit* (= Ha A1). H. Müller-Karpe situeert zulke naalden in Ha-A2⁽⁴⁾. In Oost-Frankrijk wijzen enkele vondsten op een nog iets later voorkomen van dit type, in de fase *Bronze Final II* waarvan aangenomen wordt dat ze een zadelpositie inneemt ten opzichte van de Centraal-Europese fasen Ha-A2 en -B1⁽⁵⁾. De urnvorm, die eerder zeldzaam is, helpt hier weinig of niets voor de datering. Tot deze vroegste groep graven op het urnenveld behoort ook graf 109 met een kleine eenvoudige urn. In vorm en geleding verraadt deze pot zonder twijfel dat ze afgeleid is van of gewoon gekopieerd op de Ha-A schouderbekers (fig. 4)⁽⁶⁾. In essentie verschilt dit urntje in niets van de enkele vroege beker-

⁴ ADELHEID BECK, *Beiträge zur frühen und älteren Urnenfelderkultur im Nordwestlichen Alpenvorland*, *Prähist. Bronzefunde* XX.2, München, 1980, 101, 120-122. — W. KUBACH, *Die Nadeln in Hessen und Rheinhessen*, *Prähist. Bronzefunde* XIII.3, München, 1977, 422-423, 439-440, 446, 448. — H. MÜLLER-KARPE, *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen*, *Röm.-Germ. Forsch.* 22, Berlin, 1959, 197-203, Abb. 39, 2-3.

⁵ Ch. et D. MORDANT-J. Y. PRAMPART, *Le dépôt de Bronze de Villethierry (Yonne)*, avec la coll. de J. BOURHIS-J. BRIARD-J. P. MOHEN, *Gallia Préhist. suppl.* IX, Paris, 1976, 160-161. — cf. B. O'CONNOR, *Cross-channel Relations in the Later Bronze Age*, *B.A.R. i.s.* 91, Oxford, 1980, I, 31-32.

⁶ V. RYCHNER, *L'Age du Bronze Final à Auvernier (Lac de Neuchâtel, Suisse)*, *Cahiers d'Arch. Romande* 15-16, Lausanne, 1979, 98-100; pl. 65-66.

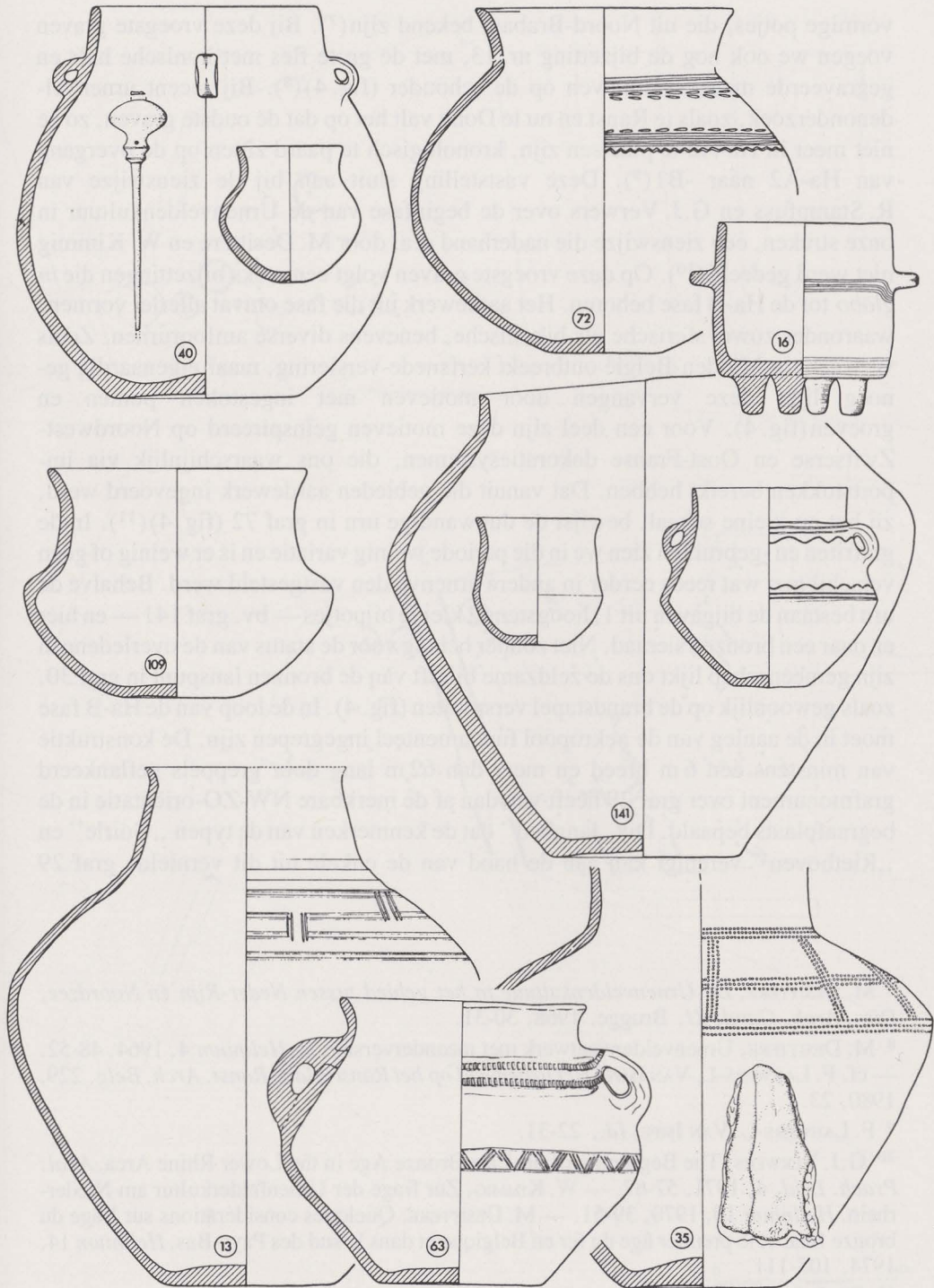

Fig. 4. Aardewerk uit de graven uit de Late Bronstijd.

vormige potjes, die uit Noord-Brabant bekend zijn⁽⁷⁾. Bij deze vroegste graven voegen we ook nog de bijzetting nr. 13, met de grote fles met konische hals en gegraveerde meandermotieven op de schouder (fig. 4)⁽⁸⁾. Bij recent urnenveldenonderzoek, zoals te Ranst en nu te Donk valt het op dat de oudste graven, zo ze niet meer in Ha-A2 te plaatsen zijn, kronologisch te paard zitten op de overgang van Ha-A2 naar -B1⁽⁹⁾. Deze vaststelling sluit aan bij de zienswijze van R. Stampfuss en G.J. Verwers over de beginfase van de Urnenveldenkultuur in onze streken, een zienswijze die naderhand o.a. door M. Desittere en W. Kimmig niet werd gedeeld⁽¹⁰⁾. Op deze vroegste graven volgt een reeks bijzettingen die *in globo* tot de Ha-B fase behoren. Het aardewerk uit die fase omvat allerlei vormen, waaronder zowel sferische als bikonische, benevens diverse amfoorurnen. Zoals verwacht in Midden-België ontbreekt kerfsnede-versiering, maar eigenaardig genoeg lijkt deze vervangen door motieven met ingestoken punten en groeven (fig. 4). Voor een deel zijn deze motieven geïnspireerd op Noordwest-Zwitserse en Oost-Franse decoratiesystemen, die ons waarschijnlijk via importstukken bereikt hebben. Dat vanuit die gebieden aardewerk ingevoerd werd, zij het op kleine schaal, bewijst de dunwandige urn in graf 72 (fig. 4)⁽¹¹⁾. In de grafriten en -gebruiken zien we in die periode weinig variatie en is er weinig of geen verschil met wat reeds eerder in andere urnenvelden vastgesteld werd. Behalve de urn bestaan de bijgaven uit 1, hoogstens 2 kleine bijpotjes — bv. graf 141 — en hier en daar een bronzen sieraad. Niet zonder belang voor de status van de overledene in zijn gemeenschap lijkt ons de zeldzame bijgift van de bronzen lanspunt in graf 30, zoals gewoonlijk op de brandstapel versmolten (fig. 4). In de loop van de Ha-B fase moet in de aanleg van de nekropool fundamenteel ingegrepen zijn. De constructie van minstens één 6 m breed en meer dan 62 m lang door greppels geflankeerd grafmonument over graf 29 heeft van dan af de merkbare NW-ZO-oriëntatie in de begraafplaats bepaald. Dit „langbed” dat de kenmerken van de typen „Goirle” en „Riethoven” verenigt kan aan de hand van de enkele uit dit vernielde graf 29

⁷ M. DESITTERE, *De Urnenveldenkultuur in het gebied tussen Neder-Rijn en Noordzee*, *Diss. Arch. Gand. XI*, Brugge, 1968, 30-31.

⁸ M. DESITTERE, Urnenveldenvaatwerk met meanderversiering, *Helinium* 4, 1964, 48-52. — cf. F. LAUWERS-L. VAN IMPE, *Het urnenveld op het Ranstveld te Ranst*, *Arch. Belg.* 229, 1980, 23.

⁹ F. LAUWERS-L. VAN IMPE, *Id.*, 22-31.

¹⁰ G.J. VERWERS, The Beginning of the Late Bronze Age in the Lower Rhine Area, *Anal. Praeh. Leid.* 4, 1971, 57-67. — W. KIMMIG, Zur Frage der Urnenfelderkultur am Niederrhein, *Helinium* 10, 1970, 39-51. — M. DESITTERE, Quelques considérations sur l'âge du bronze final et le premier âge du fer en Belgique et dans le sud des Pays-Bas, *Helinium* 14, 1974, 105-111.

¹¹ Cf. F. LAUWERS-L. VAN IMPE, *ibid.*

Fig. 5. Algemeen plan van het urnenveld.

gerekupereerde scherven inderdaad in Ha-B gedateerd worden⁽¹²⁾. Ten oosten van dit grafmonument zien we midden de graven nog 2 gelijkaardig georiënteerde lege plekken. Mogelijk hebben ook hier langwerpige grafheuvels gelegen, die de aanleg van elk ander dan een centraal graf hebben verhinderd en waarvan elk spoor verdwenen is. Enkele andere parallel gerichte en soms met mekaar verbonden vage greppels kunnen ook wel van zulke grafmonumenten afkomstig zijn. Een raadsel blijft voorlopig nog de rechthoekige structuur met voorhof, die onwillekeurig doet denken aan funeraire structuren in noordelijk Duitsland en zelfs in Nederland⁽¹³⁾.

In welke mate andere graven uit de Late Bronstijd al dan niet onder een grafheuvel werden bijgezet, dan wel in een vlakgraf, kan nog maar moeilijk worden nagegaan. Tijdens de opgraving is gebleken dat vele graven zo dicht onder de moderne ploegzool zaten dat perifere structuren gemakkelijk verdwenen kunnen zijn. Grafheuveltjes zonder randstructuur zullen in deze bodem helemaal geen sporen nagelaten hebben. Hoewel ook ik er niet aan twijfel dat er vlakgraven geweest moeten zijn, kan er naar mijn gevoel moeilijk sprake zijn van een vlakgravennekropool en evenmin van een toewijzing op die basis aan één of andere Belgische urnenvelden-subgroep.

In de loop van de Vroege IJzertijd wordt op de centrale zone van het urnenveld verder bijgezet. Noch uit de spreiding van de graven, noch uit de typologie van het meegegeven aardewerk kan blijken dat het leven binnen de dorpsgemeenschap in het begin van de 7de eeuw v.Chr. verstoord werd door de aankomst van ruitersbenden vanuit Centraal-Europa, zoals dit wel het geval is geweest in Waals-Brabant, Henegouwen en ook in de Maasvallei⁽¹⁴⁾. Tegelijkertijd wordt het urnenveld ook in noordelijke richting uitgebreid.

Eigenlijk geeft het algemeen plan zoals ik het in fig. 5 toon dus een vervalst beeld omdat er graven uit verschillende perioden door mekaar voorkomen. Bij de scheiding van de graven uit de Late Bronstijd van deze uit de Vroege IJzertijd vermindert de densiteit van de graven wel, wijzigt het algemeen beeld echter niet. Vanaf Ha-C bestaat er geen twijfel over dat een aantal graven bijgezet werden

¹² L. VAN IMPE, *Arch. Belg.* 224, 10, 18; Pl. V: 5-8. — cf. G.J. VERWERS, Non-circular Monuments in the Southern Dutch Urnfields, *Anal. Praeh. Leid.* 2, 1966, 49-57.

¹³ K. WILHELMI, Neue bronzezeitliche Langgräber in Westfalen, *Westfälische Forschungen* 27, 1975, 47-66. — ID., *Zwei bronzezeitliche Kreisgrabenfriedhöfe bei Telgte, Kr. Warendorf*, mit einem Beitrag von B. HERRMANN, *Bodenaltert. Westf.* 17, Münster, 1981, 93-97; Abb. 14.

¹⁴ Cf. recente vondsten in Rekem (Lanaken): L. VAN IMPE, *Graven uit de Urnenveldenperiode op het Hangveld te Rekem, I. Inventaris*, *Arch. Belg.* 227, 1980. — L. VAN IMPE-W. THYSSEN, Wapengraf uit de Vroege IJzertijd te Rekem, in *Conspectus MCMLXXVIII*, *Arch. Belg.* 213, 1979, 63-67. — M.E. MARIËN, *Trouvailles du Champ d'Urnes et des tombelles hallstattiennes de Court-Saint-Etienne*, *Monogr. Arch. Nat.* 1, 1958. — ID., *Epées de bronze „proto-hallstattiennes” et hallstattiennes découvertes en Belgique*, *Helinium* 15, 1975, 13-35.

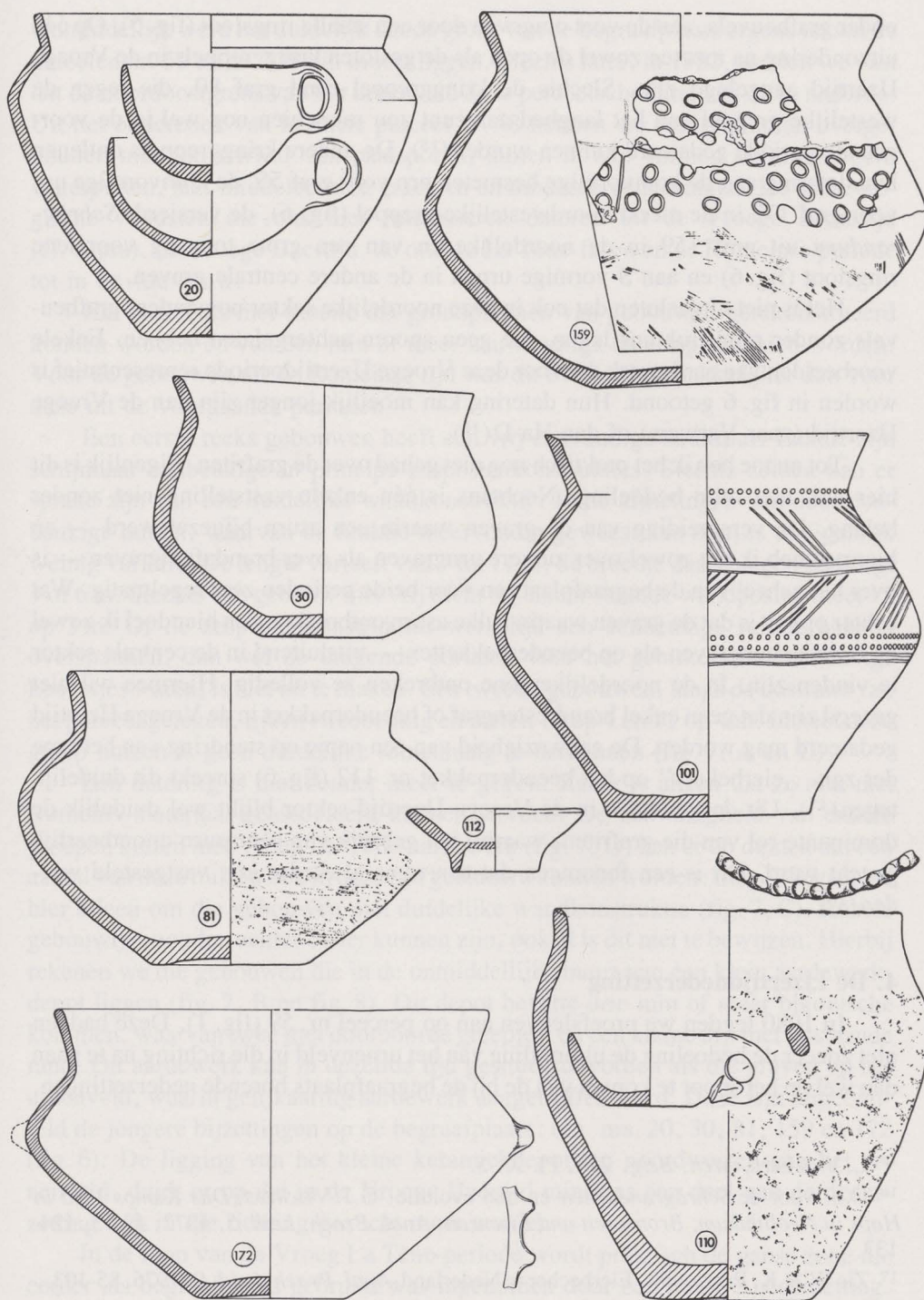

Fig. 6. Aardewerk uit de graven uit de Vroege IJzertijd.

onder grafheuvels, aan de voet omgeven door een smalle ringsloot (fig. 5). Op één uitzondering na moeten zowel de open als de gesloten kringgreppels in de Vroege IJzertijd aangelegd zijn. Slechts de kringgreppel rond graf 80, die tegen de westelijke greppel van het langbed aanleunt zou misschien nog wel in de voorgaande periode gedateerd kunnen worden⁽¹⁵⁾. De andere kringgreppels ontleen hun datering aan de komvormige besmeten urn voor graf 55, de komvormige urn voor graf 172 in de meest noordwestelijke greppel (fig. 6), de versierde *Schrägrandurn* uit graf 159 in de noordelijke en van een grote toegang voorziene ringsloot (fig. 6) en aan S-vormige urnen in de andere centrale graven.

Het is niet uitgesloten dat ook in deze noordelijke sektor nog andere grafheuvels zonder randstructuur lagen, die geen sporen achtergelaten hebben. Enkele voorbeelden van aardewerk dat voor deze Vroege IJzertijdperiode representatief is worden in fig. 6 getoond. Hun datering kan moeilijk jonger zijn dan de Vroege IJzertijd (naar Verwers) of dan Ha-D⁽¹⁶⁾.

Tot nu toe heb ik het praktisch nog niet gehad over de grafriten. Eigenlijk is dit hier ook niet mijn bedoeling. Nochtans is één enkele vaststelling niet zonder belang. De verspreiding van de graven waarin een asurn bijgezet werd — en hiermee heb ik het zowel over zuivere urngraven als over brandafvalgraven — is over het geheel van de begraafplaats en voor beide perioden zeer regelmatig. Wat echter opvalt is dat de graven waarin zulke asurn ontbreekt — en hier doel ik zowel op brandrestengraven als op beenderpakketten — uitsluitend in de centrale sektor te vinden zijn. In de noordelijke zone ontbreken ze volledig. Hiermee wil niet gezegd zijn dat geen enkel brandrestengraf of beenderpakket in de Vroege IJzertijd gedateerd mag worden. De aanwezigheid van een napje op standring van het type der zgn. „eierbekers” op het beenderpakket nr. 112 (fig. 6) spreekt dit duidelijk tegen⁽¹⁷⁾. Uit de vondsten in de Vroege IJzertijd-sektor blijkt wel duidelijk de dominante rol van die grafriten, waarbij het gebruik van een asurn onontbeerlijk geacht werd. Dit is een fenomeen dat trouwens al eerder kon vastgesteld worden⁽¹⁸⁾.

4. De IJzertijdnederzetting

In 1980 legden we proefsleuven aan op perceel nr. 59 (fig. 1). Deze hadden niet zozeer de bedoeling de uitbreiding van het urnenveld in die richting na te gaan dan wel op het spoor te komen van de bij de begraafplaats horende nederzettingen.

¹⁵ L. VAN IMPE, *Arch. Belg.* 224, Pl. X: 5.

¹⁶ O.a. voor de *Schrägrandurnen* en hun evolutie: G.J. VERWERS, *Das Kamps Veld in Haps in Neolithikum, Bronzezeit und Eisenzeit, Anal. Praeh. Leid.* 5, 1972, 49-53, 124-133.

¹⁷ Zie W.R.K. PERIZONIUS, *Eierbecher in Nederland, Anal. Praeh. Leid.* 9, 1976, 85-103.

¹⁸ G.J. VERWERS, *The Beginning...*, 59-61. — Id., *Das Kamps Veld...*, 42-48.

Onmiddellijk werd het duidelijk dat de grens van de begraafplaats ergens tussen de percelen nr. 59 en nr. 339c in moest liggen. Slechts later, in 1982, stelden we vast dat de noordoostgrens van het urnenveld deze perceelscheiding vrij dicht naderde. Uit het onderzoek van het hele perceel nr. 58 hebben we een grondplan overgehouden met een wirwar van paalsporen, kuilen in alle vormen en afmetingen, waterputten, laat-middeleeuwse grachten en moderne verstoringen. De archeologische vondsten die ons hier interesseren dateren uit de Vroege Bronstijd (cf. supra), de Vroege IJzertijd, de oudere La Tène-fasen en de Romeinse periode tot in de 4de eeuw.

Het is slechts met moeite dat grondplannen van gebouwen gerekonstrueerd konden worden en van een min of meer nauwkeurige datering voorzien worden. Voor de gebouwen uit de Romeinse tijd was dit evenwel gemakkelijker dan voor deze uit de voorgaande perioden.

Een eerste reeks gebouwen heeft een vrij eenvoudige structuur. Enkele zijn schijnbaar eenbeukige in principe zespostenkonstrukties. Slechts zelden kan er sprake zijn van een duidelijke wandkonstruktie. In de afmetingen van deze eenbeukige hutten, waarvan de functie meervoudig geweest kan zijn, is er eigenlijk weinig variatie. De lengte varieert van 7 tot 11 m, de breedte daarentegen bedraagt 3 of 6 m. Slechts één gebouw met vrij dicht bij elkaar staande wandposten meet 15 op 3 m. Of de zespostenkonstrukties werkelijk een eenbeukige ruimte hebben overspannen, dan wel de dragende portalen voor het gebinte van driebeukige hoefvetjes waren, is niet uit te maken. Een tweetal gebouwen, langs de oostrand van het perceel gelegen, lijken tweebeukig en meten 10 op 4 en 11 op 4 m. In heel deze groep huizen is geen duidelijke samenhang te herkennen (fig. 7, A en C).

Een datering is niet zonder meer te geven. Zeker is alleen dat ze niet met Romeins materiaal geassocieerd kunnen worden. De aanwezigheid van enkele groepen kuilen met Vroeg La-Tène-aardewerk (fig. 7, D) kan er op duiden dat een aantal van deze huizen ook in deze tijd gedateerd kunnen worden: mogelijk gaat het hier alleen om die gebouwen met duidelijke wandkonstruktie (fig. 7, C). Enkele gebouwtjes zouden echter ouder kunnen zijn, ook al is dit niet te bewijzen. Hierbij rekenen we die gebouwen die in de onmiddellijke buurt van een klein aardewerkdepot liggen (fig. 7, B en fig. 8). Dit depot bevatte drie min of meer bikonische kommen, waarvan twee met doorboorde greepjes, en een kleine urn met uitstaande rand. Dit aardewerk kan in dezelfde tijd gesitueerd worden als die graven op het urnenveld, waarin gelijkaardig aardewerk aangetroffen werd. Deze zijn ongetwijfeld de jongere bijzettingen op de begraafplaats: o.a. nrs. 20, 30, 81, 159 en 172 (fig. 6). De ligging van het kleine keramiekdepot ten noordwesten van het urnenveld, duidt er op dat in de Vroege IJzertijd minstens een deel van de nederzetting ook in die richting gezocht moet worden.

In de loop van de Vroeg La Tène-periode wordt praktisch de ganze zone die eerder als begraafplaats gebruikt was ingenomen door een nieuwe nederzetting. Wel lijkt de zone waar in de Vroege IJzertijd nog grafheuvels opgeworpen waren

DONK 1980-81

Sie A-58

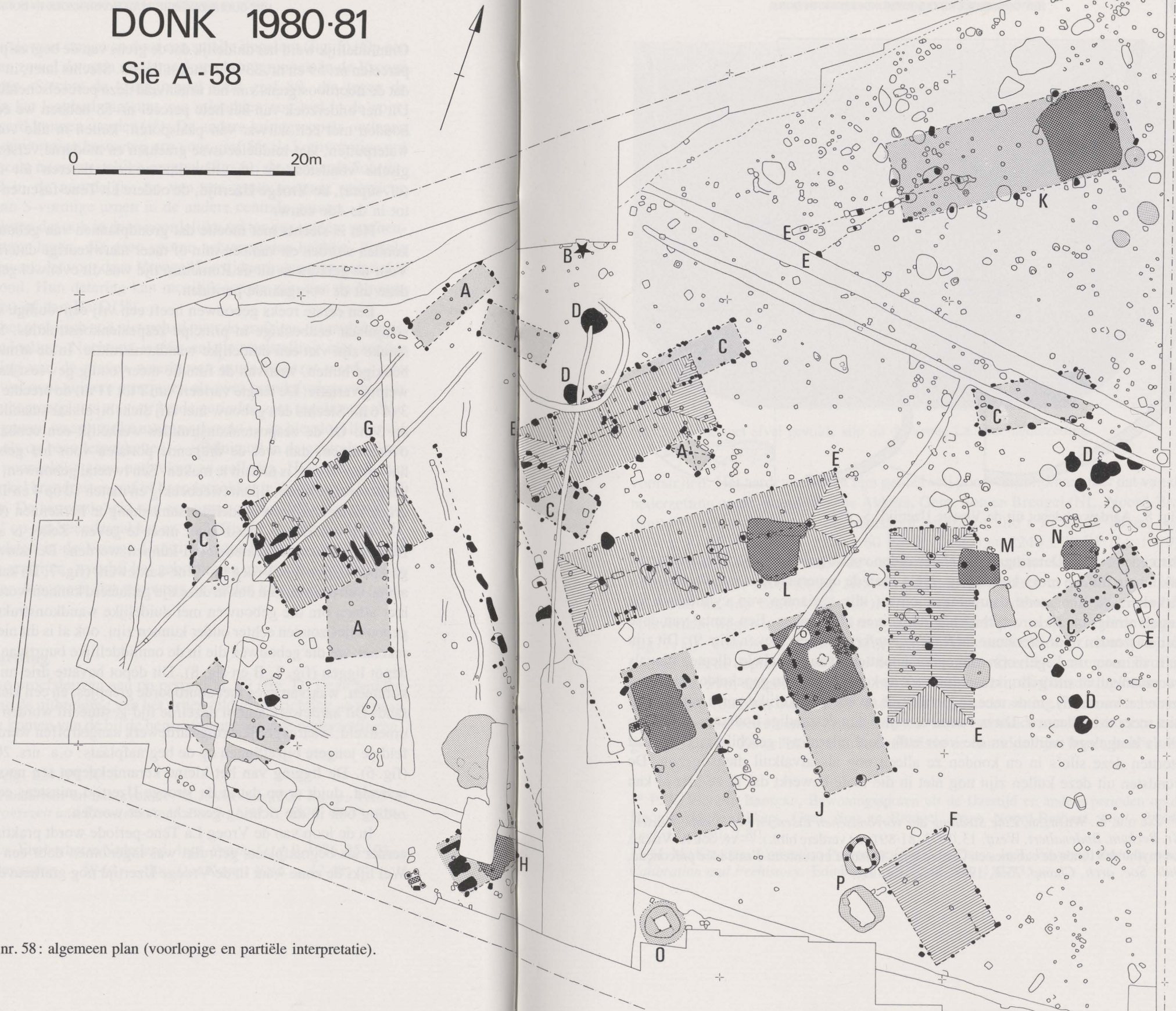

Fig. 7. Perceel Sie A, nr. 58: algemeen plan (voorlopige en partiële interpretatie).

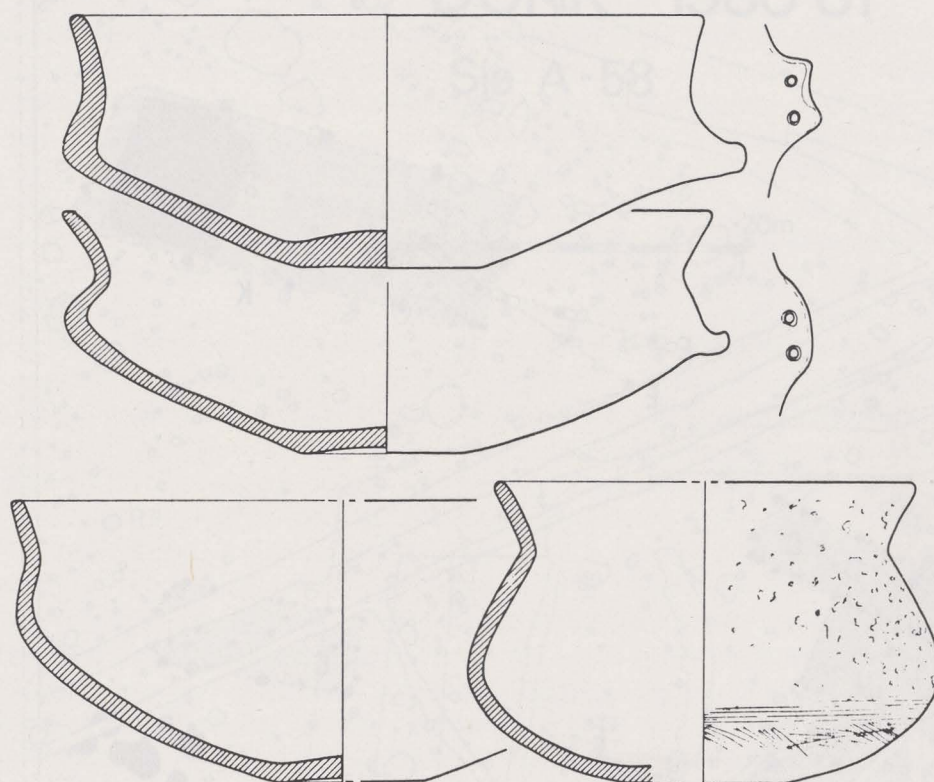

Fig. 8. Aardewerkdepot uit de Vroege IJzertijd. S. 1/3.

vermeden te zijn. Dateringselementen worden vooral geleverd door het aardewerk, afkomstig uit een reeks kuilen (fig. 7, D). Aan de oppervlakte is hun vorm steeds cirkulair, de doorsnede daarentegen omvat alle varianten van cilindrisch tot kegelvormig, en dit in verschillende diepten en afmetingen. Een aantal van deze kuilen worden in de literatuur als *Kegelstumpfgruben* beschreven (fig. 9). Dit zijn min of meer in kegelvorm uitgegraven putten, van variabele diepte, die als voorraadkuil of silo gebruikt werden voor de conservatie van gepekelde of geroosterde eetwaren¹⁹). In de meeste gevallen is de oorspronkelijke vorm van de kuil niet meer te herkennen. Dit is vooral te wijten aan de zandige bodem waarin deze silo's aangelegd werden en die voor zulk doel allerminst geschikt is. Vrij snel stortten deze silo's in en konden ze alleen nog als afvalkuil dienstig zijn. De vondsten uit deze kuilen zijn nog niet in die mate bewerkt dat ik ze hier al kan

¹⁹ Zie o.a. K. WILHELMI, *Eine Siedlung der vorrömischen Eisenzeit bei Sünninghausen, Kr. Beckum, Bodenaltert. Westf.* 13, 1973, 81-89 (met verdere bibl.). — cf. ook A. VILLES, *Le mythe des fonds de cabanes en Champagne. Histoire et contenu d'une idée préconçue*, *Bull. Soc. arch. Champ.* 75/2, 1982, 8-12; fig. 2A.

Fig. 9. Grote met afval gevulde silo uit de Vroeg La Tène-nederzetting.

voorstellen. Het aardewerk is in zijn geheel vrij goed vergelijkbaar met dat van de nederzetting op de Hooidonksche Akkers, Gem. Son en Breugel (NL, Noord-Brabant)⁽²⁰⁾. C 14-dateringen op houtskool uit zulke silo's in Donk geven o.a. 2300 ± 80 BP (Lv-1020), 2270 ± 60 BP (Lv-1017) en 2240 ± 70 BP (Lv-1019). Ongeacht de discussies omtrent de waarde van de diverse korrektiecurves, moet de okkupatie van de nederzetting zich, na kalibrering, situeren in de 5de en de 1ste helft van de 4de eeuw v.Chr.⁽²¹⁾. De silo's die aardewerk uit deze periode opleverden, liggen in groepjes bijeen in de onmiddellijke nabijheid van de huizen (fig. 7, D). Voor zover we dit nu al weten lijkt deze nederzetting zich meer op de helling naar de depressie van Halen-Schulen uit te strekken. De grote proefsleuf op perceel nr. 59b, aangelegd in 1982, heeft dit uitgewezen. In die richting deden we ook enkele vondsten die voor de studie van deze nederzetting niet zonder belang zullen zijn. Het betreft enkele ronde en ovale sterk verbrande met houtskool en asse gevulde kuilen. Zowel in deze kuilen zelf als in de onmiddellijke buurt, hebben we

²⁰ P.W. VAN DEN BROECKE, Bewoningssporen uit de IJzertijd en andere perioden op de Hooidonksche Akkers, Gem. Son en Breugel, Prov. Noord-Brabant, *Anal. Praeh. Leid.* 13, 1980, 7-80.

²¹ M. MC KERRELL, Correction Procedures for C-14 Dates, in T. WATKINS, *Radiocarbon: Calibration and Prehistory*, Edinburgh, 1975, 47-100, 110-135.

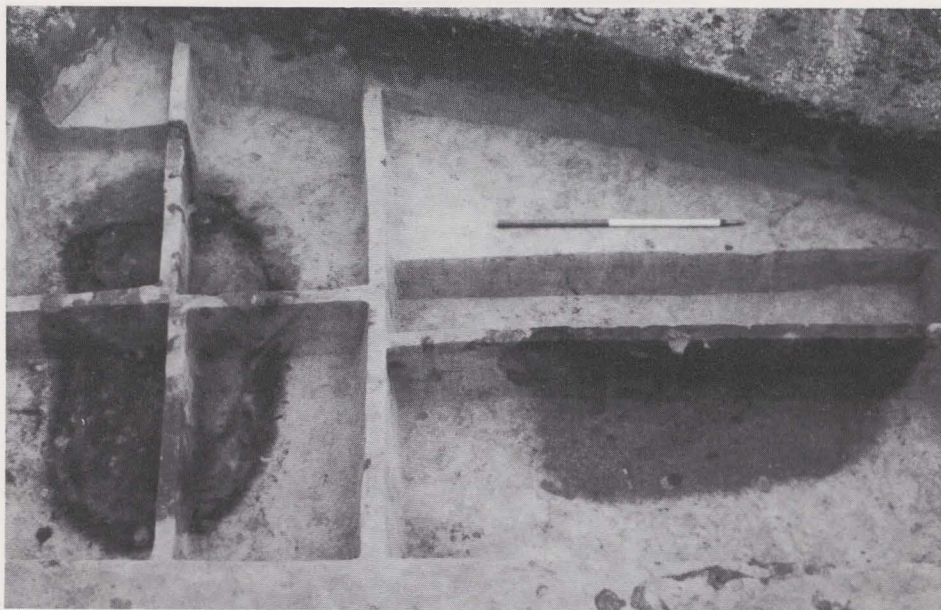

Fig. 10. Pottenbakkersoven (?) uit de Vroeg La Tène-nederzetting.

aanwijzingen gevonden voor lokale pottenbakkerij. Deze zone zou in 1983 verder moeten vrijgelegd worden (fig. 10).

Wat er in de onderzochte zone gebeurd is na het midden van de 4de eeuw v. Chr. is mij niet bekend. Tot op heden ontbreken sporen en vondsten die in de recentere eeuwen van de IJzertijd gedateerd kunnen worden. Een bruusk hiaat in de bewoning lijkt echter niet waarschijnlijk. Eerder denk ik aan een langzame migratie van de nederzetting langs de zuidrand van het Schulensbroek. Voor de eerste noch voor de tweede mogelijkheid zijn er op dit ogenblik argumenten beschikbaar. Zeker is echter dat het Schulensbroek en zijn omgeving niet helemaal verlaten waren, zoals blijkt uit de aanwezigheid van een laat-keltisch ijzeren slagzwaard⁽²²⁾.

5. De nederzetting in de loop van de Romeinse periode

Het is slechts na het midden van de 1ste eeuw na Chr. dat zich op dezelfde plaats enkele huizen rond een open pleintje scharen (fig. 7, E). Van enkele van deze huizen hebben we wel de rijen zeer diep ingeplante en robuuste nokstijlen teruggevonden, maar missen we elk spoor van de wandkonstruktie. In andere gevallen

²² L. VAN IMPE-P. VANGEEL, Een laat La Tène-zwaard uit Schulte, in *Conspectus MCMLXXX*, *Arch. Belg.* 238, 1981, 22-26.

kunnen enkele parallel met de centrale dragers opgestelde lichtere palen tot de korte en lange wanden behoord hebben. Symmetrisch ten opzichte van de centrale palenrij teruggevonden palen hebben er ons toe aangezet deze gebouwen van een schilddak te voorzien. Onder deze vorm varieert de totale lengte van deze gebouwen tussen 18 en 27 m, terwijl de breedte 7 tot 8 m kan bedragen. Een rekonstruktie onder een eenvoudig zadeldak behoort evengoed tot de mogelijkheden en in dat geval moet de totaallengte van de gebouwen ingekrompen worden. Voor de datering van deze eerste Romeinse nederzetting te Donk zijn de beschikbare elementen uiterst schaars. Uit de vulling van de paalkuilen zelf vermelden we een randfragment van een *terra nigra*-pot — type Tongeren 29 — en een stuk van een glazen ribbenkom⁽²³⁾. Een datering van deze horizont vanaf de 2de helft van de 1ste eeuw van onze tijdrekening, mogelijk zelfs in de Flavische periode, is hier zeker mogelijk. Kronologisch verwant materiaal werd verspreid over het terrein en soms in recentere kontekst teruggevonden. Een *argumentum ex silentio*, het ontbreken van ouder aardewerk en met name oudere *terra sigillata* kan deze datering steunen.

Gelijkaardige tweeschepige gebouwen behoren tot de normale huistypen in zuidelijk Nederland en Laag-België⁽²⁴⁾. Geïsoleerde rijen stevige diep ingegraven palen, die moeilijk anders dan nokdraggers kunnen zijn, trof men ook al aan te Rekem-Neerharen en recentelijk nog bij de villa op de Kerkakkers te Hogeloon en te Riethoven. Hoewel goede dateringselementen ook daar telkens ontbreken verwijzen de schaarse gegevens telkens naar de 1ste eeuw na Chr., soms zelfs nog naar de laatste decennia v. Chr.⁽²⁵⁾.

De eenvoudige konstruktie F (fig. 7) hebben we voorlopig en eigenlijk zonder al te veel bewijs, eerder gevoelsmatig zelfs, ook bij de Romeinse nederzetting gerekend. Ditzelfde kan ook gezegd worden van het 14 op 10 m metende gebouw G, waarin twee haaks op elkaar liggende ingangen te herkennen zijn. Deze kunnen reminiscenties oproepen aan de hoefetjes van het type Haps. De plattegrond, zoals hij nu voorligt, lijkt wel het resultaat van een aanpassing en vergroting van een bestaand gebouw. Evenmin goed dateerbaar zijn de beide min of meer parallelle palissaden, die in noordwestelijke richting tussen de gebouwen door merkbaar

²³ W. VANVINCKENROYE, Gallo-Romeins aardewerk van Tongeren, *Publ. Prov. Gallo-Rom. Museum Tongeren* 7, Tongeren, 1967, 26 en pl. 5:29. — C. ISINGS, *Roman Glass from Dated Finds*, *Arch. Traiect II*, Groningen, 1957, 17-21: type 3.

²⁴ Zie o.a. G. DE BOE & F. LAUWERS, *Een inheemse nederzetting uit de Romeinse tijd te Oelegem*, *Arch. Belg.* 228, 1980.

²⁵ G. DE BOE, Meer dan 1500 jaar bewoning rond de Romeinse villa te Neerharen-Rekem, in *Conspectus MCMLXXXI*, *Arch. Belg.* 247, 1982, 70-74; fig. 37:2. — Voor de mondelinge informatie over Riethoven en Hoogeloon dank ik J. Slofstra (V.U., Amsterdam).

Fig. 11. Zicht op de konstruktie van waterput O.

zijn. Deze lijken de nederzetting in afzonderlijke hovingen en erven te willen verdelen.

Hoe lang juist en onder welke vorm deze eerste Romeinse nederzetting zich heeft weten te handhaven is moeilijk te zeggen. Op een bepaald ogenblik werden in ieder geval de gebouwen H-I-J-K opgericht, haaks op elkaar en zelfs met respect voor de oriëntatie van een aantal oudere, misschien zelfs nog bestaande, gebouwen (fig. 7). De lengte van deze huizen varieert van 7 m (H), over 15 m (I en J) tot waarschijnlijk 22 m (K). De breedte schommelt tussen 5 en 7 m. De grondsporen waren vrij duidelijk en laten rekonstrukties toe van rechthoekige tweeschepige ruimten, met wisselende wandstructuur maar met één gemeenschappelijk kenmerk: in elk van deze gebouwen is een gedeelte van de overdekte en door de wandpalen omgeven ruimte in de bodem uitgegraven. Deze kuilen maken van deze gebouwen integrerend deel uit en zijn niet als secundaire ingravingen te zien. Diepte en vulling van deze kuilen zijn verschillend. De grootste diepte werd gemeten in gebouw J: de bodem van de uitgraving bevond zich 40 cm dieper dan het niveau waarop alle archeologische sporen zich aftekenden, d.w.z. dat de bodem tot ca. 90 cm onder het huidig maaiveld reikte. Aangezien het oorspronkelijk loopvlak nergens werd teruggevonden kan de initiële diepte ook moeilijk worden berekend. De vorm van de uitgraving zelf kon best in gebouw K worden nagegaan: langs 3 zijden heeft de kuil een min of meer steile wand, terwijl ze

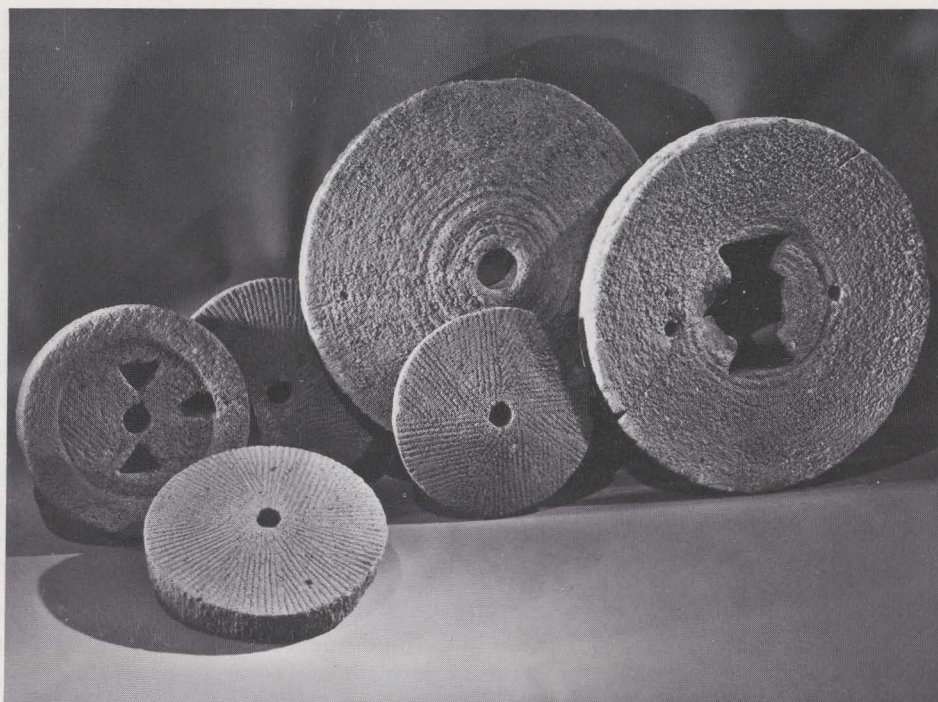

Fig. 12. Maal- en molenstenen afkomstig uit waterput O (© ACL, Brussel).

binnenshuis via een hellend vlak toegankelijk was. De gebouwen I en J liggen perfect op mekaar georiënteerd en kunnen twee vleugels zijn van eenzelfde kompleks. Voortgaand op het algemeen plan blijken de gebouwen H-I-J-K tot eenzelfde bouwfase te behoren en deel uit te maken van eenzelfde erf. Uit de vulling van de uitgravingen blijkt duidelijk dat in elk gebouw een andere activiteit uitgeoefend werd, al kan deze ook niet altijd omschreven worden. Kleine slakken en verglaasde stenen in gebouw J suggereren een ambachtelijke activiteit, terwijl de donkere humeuze en bijwijlen vette vulling in gebouw K misschien op een stalling kan wijzen. Deze laatste interpretatie kan echter weerlegd worden door de aanwezigheid, juist daar, van de meeste huisraadscherven. In gebouw H waren behalve de ondiepe uitgraving in de oostelijke helft ook drie met asse gevulde kuilen zichtbaar en wel in de andere helft van het gebouw. Deze 3 parallelle van elkaar gescheiden kuilen suggereren de aanwezigheid van een bovengrondse ovenkonstruktie en hier kan gedacht worden aan een bakhuis.

Tot deze nederzetting horen ook de waterput O (fig. 7 en 11), met zijn zeer goed bewaarde en koerante houten konstruktie. Lange tijd kan deze put niet in gebruik geweest zijn, gezien de slechts schaarse vondsten in de vullingslagen: een klein *terra sigillata*-napje, een bronzen klokje en resten van twee lederen muiltjes. Bijna spectaculair was de vondst van 4 huismolenstenen en 2 grote molenstenen

(fig. 12). Deze 6 stenen waren op de bodem van de waterput neergelaten en vermoedelijk hadden zij tot doel door hun gewicht de opwaartse druk van het kleiig driftzand te neutraliseren. Dit lijkt echter niet geheel gelukt. Zoals gewoonlijk zijn de kleinere stenen, 3 liggers en 1 looper, uit vulkanische Eifelbasaltlava gemaakt⁽²⁶⁾. Hun diameter schommelt tussen 39,5 en 42 cm, het gewicht van 9,2 tot 19,3 kg. De beide grote stenen daarentegen zijn uit een arkose van het Gedinnien gehouwen⁽²⁷⁾. Er is een ligger met bijpassende looper; beide meten 73 cm in doormeter. De ligger weegt 50 kg, de looper 65 kg.

Van deze nederzetting hebben ook de beide ronde maar onregelmatige structuren P deel uitgemaakt (fig. 7). Mogelijk gaat het om hooioppers of spijkers.

Tweeschepige gebouwen zoals deze te Donk zijn normale verschijningen in landelijke centra in de Romeinse periode, vooral dan in Noord-België en Zuid-Nederland⁽²⁸⁾. Gebouwen met een inwendige verdeling in een gelijkgronds en een in de bodem uitgediept gedeelte daarentegen zijn eerder zeldzaam en werden bij mijn weten alleen nog in Ekeren blootgelegd⁽²⁹⁾. Evenals het hoevetje te Ekeren laat het archeologisch materiaal voor het gebouwenkompleks te Donk een datering toe vanaf de tweede helft van de 2de tot in de eerste helft van de 3de eeuw. Deze datering is gesteund op een behoorlijke hoeveelheid gewoon aardewerk. *Terra sigillata* komt jammer genoeg slechts in geringe hoeveelheid voor; munten en andere bronzen ontbreken om zo te zeggen⁽³⁰⁾.

De evaluatie van de bezettingsduur van deze groep gebouwen zal nog een nauwkeurige studie van de vondsten vergen. Nu al blijkt er zich een discrepantie te vormen tussen de bevindingen op het terrein en de eerste konklusies die volgen uit de datering van het aardewerk. De vondsten wijzen op een reokkupatie van de gebouwen J en K, waarschijnlijk vanaf het tweede kwart van de 4de eeuw. Uit de studie van de bodemsporen moet nochtans blijken dat deze reokkupatie in ieder geval rekening heeft willen houden met het bestaande, zodat een mogelijk hiaat in de bezetting niet van lange duur kan geweest zijn. Of het gebouw J opnieuw helemaal in gebruik genomen werd lijkt niet waarschijnlijk. Zeker is dat de hutkom zelf nog duidelijk zichtbaar moet geweest zijn, hoewel ten dele opgevuld, op het

²⁶ Cf. J. RÖDER, Antike Steinbrüche in der Vordereifel, in *Neue Ausgrabungen in Deutschland*, Berlin, 1958, 268-285.

²⁷ Mondelinge mededeling F. Gullentops (K.U. Leuven).

²⁸ G. DE BOE & F. LAUWERS, *Arch. Belg.* 228.

²⁹ W. IBENS, Gallo-Romeinse bewoningssporen te Ekeren, *Annalen XLIVste Congres Federatie Kringen Oudheidk. Gesch. België*, Huy, 1976, I, 49-54. — Id., *Sporen van inheemse nederzettingen uit de IJzertijd en de Romeinse tijd te Ekeren*, dl. 1, Ekeren, 1981.

³⁰ Identifikatie en datering van de *terra sigillata* door M. Vanderhoeven (Prov. Gallo-Rom. Museum Tongeren), waarvoor dank.

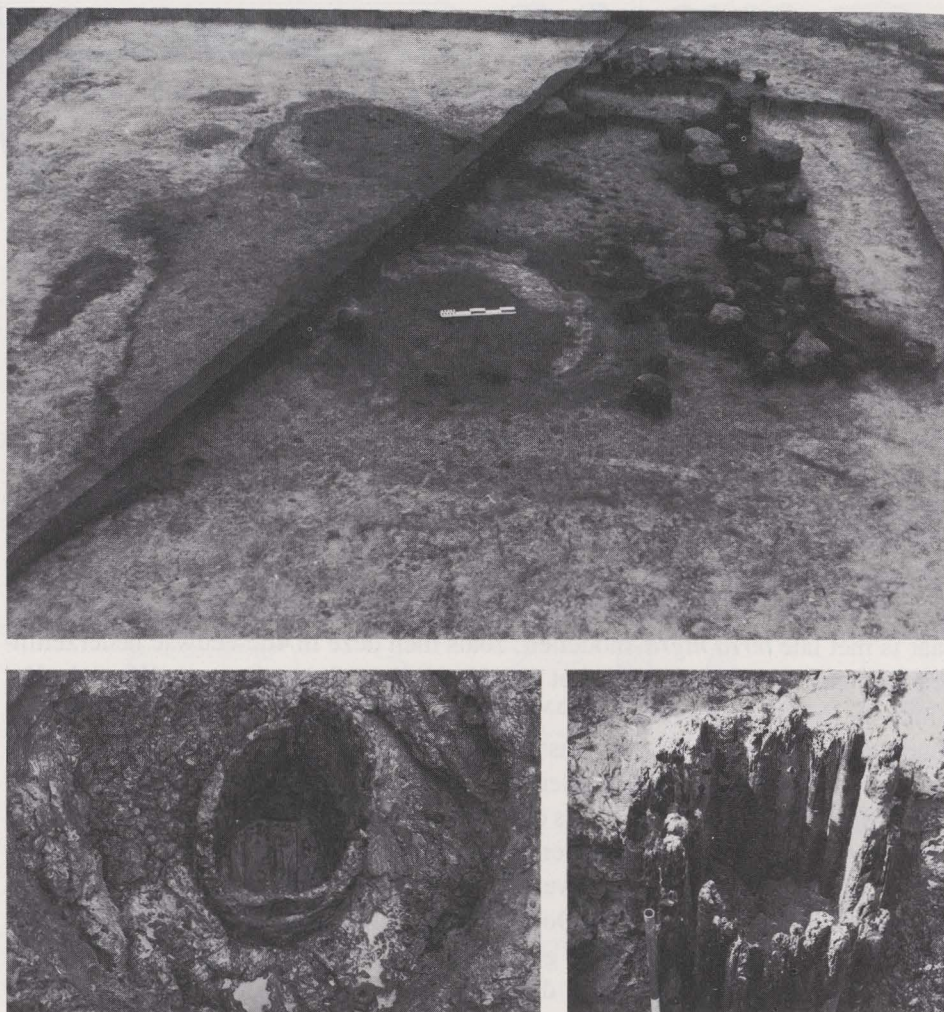

Fig. 13. Zicht op de bodem van de hutkom in gebouw J (naar het N.W.) en op beide waterputten.

ogenblik dat juist in haar midden een waterput gestoken wordt. De bekisting van deze waterput bestond uit tot in de tertiaire zandige klei ingehouwen berkestammen (fig. 13). De zeer brede reten die tussen deze stammen open bleven moeten de gebruiksduur van de waterput vrij kort gemaakt hebben, gezien de snelle verzanding. Langs de noordoostzijde van de hutkom legde men ook een ondiepe fundering van ijzerzandstenen aan. Deze fundering kan bezwaarlijk meer geweest zijn dan een sokkel voor een lichte bovenbouw. Mogelijk steunde deze een afdak over de put. Na de verzanding van de centrale put en blijkbaar ook na de instorting van de jongste verbouwing, werd aan de noordwestrand van de hutkom een nieuwe

waterput gegraven. Voor de bekisting werd hier ditmaal een uitgeholde boomstam gebruikt. Nadat deze stam eerst in drie gekloven was en uitgehold, werden de drie lange schelpen opnieuw bij mekaar gebonden en op een fundering van houten balkjes rechtopgezet (fig. 13).

Ook in gebouw K werd door de nieuwe eigenaars ijzerzandsteen gebruikt. Nadat de grote wandstijlen uit hun kuilen gesleurd waren, vulde men deze kuilen met kleiig zand en in één geval met brokken ijzerzandsteen. Waar de paalkuil met kleiig materiaal gevuld was, legde men erboven nog een hoopje ijzerzandstenen en gruis ter ondersteuning van de nieuwe paal. Enkele grote vierkante bekapte ijzerzandstenen vonden we verder in de vulling van de hutkom terug. Het is ook in deze vulling dat 4de-eeuws aardewerk werd teruggevonden (fig. 14). Benevens 2 *sigillata*-scherven (nrs. 20-21) zijn er wel wat fragmenten van gewoon aardewerk (nrs. 3-19) die tot de eerste bewoningsfase van het gebouw kunnen behoren. Uit de 4de eeuw stammen zeker resten van 2 *sigillata*-kommen (Chenet 320 met radstempels uit de groepen 1 en 3, naar Hübener) (nrs. 1-2), een randscherf van een voetschaal Chenet 342 (nr. 22), een kruiktuit (nr. 23) en een groot halsfragment van een oranje-rood geverniste kruikamfoor (nr. 24; Krefeld type 72)⁽³¹⁾.

Hierbij hoorde ook een stuk van een klein bikonisch kommetje dat vergelijkbaar is met late *terra nigra*-modellen, zoals men deze in 4de-eeuwse nederzettingen kan aantreffen. Dit is o.a. het geval voor de nederzettingen te Westick (Kr. Unna) en Erin (Castrop-Rauxel)⁽³²⁾. Met deze 4de-eeuwse keramiek was met de hand gemodelleerd aardewerk geassocieerd (fig. 14:26-38). Hoewel dit niet altijd even gemakkelijk te onderscheiden is van prehistorisch aardewerk zijn er toch enkele duidelijke verschillen. Zo is de geprepareerde klei-aarde voor alle potten met zeer fijn steengruis en grof zand vermengd en is het baksel heel wat harder dan we van prehistorisch aardewerk gewend zijn. In de Vroege IJzertijd en in de La Tène-periode is dit aardewerk te Donk trouwens niet vertegenwoordigd: het wordt uitsluitend in Romeinse kontekst gevonden. De grootste fragmenten behoren tot een 32 cm grote bikonische kom, die men onder de buikknik met een rij gestem-

³¹ G. CHENET, *La céramique gallo-romaine d'Argonne du IVe siècle et la terre sigillée décorée à la molette, Fouilles et documents d'archéol. antique en France I*, Macon, 1941. — W. HÜBENER, Eine Studie zur spätrömischen rädchensigillata (Argonnensigillata), *Bonn. Jahrb.* 168, 1968, 257-268. — R. PIRLING, *Das Römisch-Fränkische Gräberfeld von Krefeld-Gellep*, *Germ. Denkm. Völkerwanderungszeit B2*, Berlin, 1966, I, 74-75 — G. MILDENBERGER, Terra Nigra aus Nordhessen, in *Festschr. H. Schoppa, Fundber. Hessen* 12, 1972, 104-126.

³² H. SCHOPPA, Funde aus der germanischen Siedlung Westick bei Kamen, Kreis Unna. Das Römische Handelsgut, in *Spätkaiserzeitliche Funde in Westfalen, Bodenalt. Westf.* XII, 1970, 41 (type C) en Taf. 10:10. — Id., Die germanische Siedlung auf dem Gelände der Zeche Erin in Castrop-Rauxel. Die Römische Keramik, in *Id.*, 113-114; Taf. 38:16 (= Westick type B3) en 37:34 (= Westick type C). De datering zou in het midden en de 2de helft van de 4de eeuw liggen.

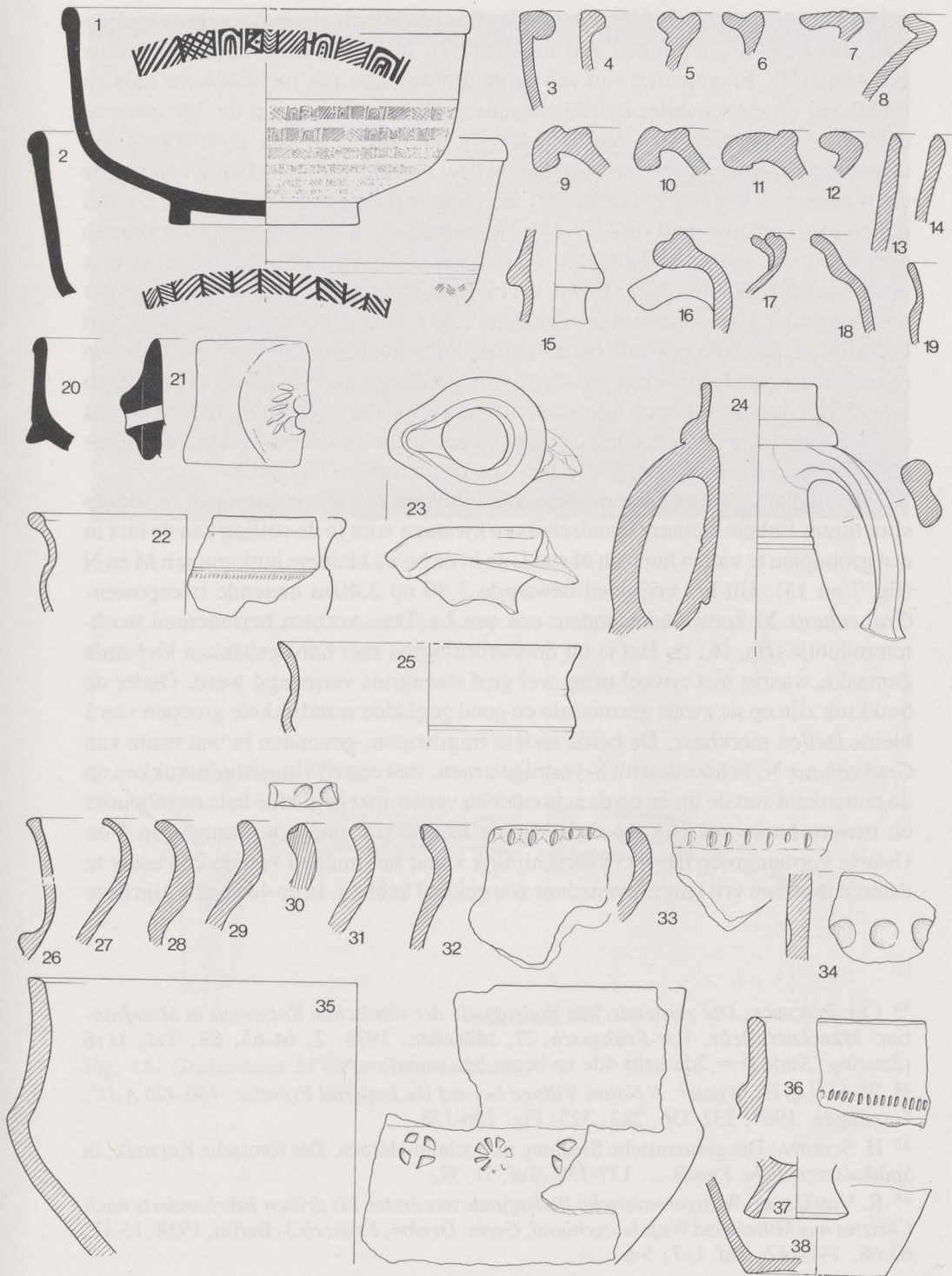

Fig. 14. Aardewerk uit de hutkom in het gebouw K. S. 1/3.

pelde kruis- en rosetindrukken versierde (fig. 14:35). Een min of meer vergelijkbaar stuk bevond zich in een graf in Altendorf, in de 2de helft van de 4de eeuw gedateerd⁽³³⁾. Fragmenten van een grote dunwandige pot met konkave hals en reliëfband op de schouder (nr. 26) beantwoorden aan de nog in de 3de eeuw te dateren vormengroep IIIb van Wijster⁽³⁴⁾. De vorm, in een andere techniek uitgevoerd, blijkt in Bochum-Harpen nog later en zelfs tot in het begin van de 7de eeuw gedateerd te moeten worden⁽³⁵⁾. Een hele reeks fragmenten is afkomstig van potten met konkave rand (nrs. 27-34). Opvallend is dat de vingernagelkerven, zo deze er zijn, steeds op de buitenste ronding van de lip werden aangebracht en niet op de binnenzijde (nrs. 32-33). Ook dit element kan helpen dit aardewerk van het prehistorische te onderscheiden. Tenslotte zijn er nog een vertikaal randstuk met bekerfde reliëflijs en een hol voetje van een voetschaal (nrs. 36-37). Beide zijn van eenzelfde maaksel, maar hoeven daarom nog niet van eenzelfde pot afkomstig te zijn. Het zijn stukken van voetschalen uit Von Uslar's groep II, die vanaf het midden van 2de tot in de 1ste helft van de 3de eeuw gedateerd wordt. Versierde reliëflijsen zouden in deze groep een laat element zijn⁽³⁶⁾.

Gelijkaardig met de hand gemaakt aardewerk trof ik ook nog aan in andere structuren. Enkele kleinere wandscherven kwamen voor in de vulling van de niet in een grondplan te vatten hutkom of stal L en in de beide kleinere hutkommen M en N (fig. 7 en 15). Uit het vrij goed bewaarde 3,40 op 2,40 m metende tweeposten-*Grubenhaus* M komt onder andere een aan La Tène-vormen herinnerend trechterrandpotje (fig. 16:1). Het is uit donkerbruingrijs zeer hard gebakken kleiaarde gemaakt, waarin niet zoveel maar wel grof steengruis vermengd werd. Onder de buikknik zijn op de zwart gesmoorde en goed gegladde wand enkele groepen van 3 kleine *Dellen* merkbaar. De beide andere fragmenten, gevonden in wat restte van *Grubenhaus* N, behoorden tot S-vormige urnen, met een rij vingertopindrukken op de buitenkant van de lip en op de schouder en verder met gegladde hals en schouder en ruwere buikwand (fig. 16:2-3). Beide laatste zijn onder te brengen in Von Uslar's vormengroep III, die waarschijnlijk vanaf het midden van de 2de eeuw te dateren is en een vrij lange levensduur zou gekend hebben. In de 4de eeuw zijn deze

³³ Chr. PESCHECK, *Die germanischen Bodenfunde der römischen Kaiserzeit in Mainfranken, Münchner Beitr. Vor-Frühgesch.* 27, München, 1978, 2, 64-65, 69; Taf. 11:6 (datering: Stufe D = 2de helft 4de en begin 5de eeuw).

³⁴ W.A. VAN ES, *Wijster. A Native Village beyond the Imperial Frontier, 150-425 A.D.*, Groningen, 1967, 232-236, 282, 325; Fig. 126-128.

³⁵ H. SCHOPPA, Die germanische Siedlung in Bochum-Harpen. Die römische Keramik, in *Spät-kaiserzeitliche Funde...*, 137-139, Taf. 51:32.

³⁶ R. VON USLAR, *Westgermanische Bodenfunde des ersten bis dritten Jahrhunderts nach Christus aus Mittel- und Westdeutschland, Germ. Denkm. Frühzeit* 3, Berlin, 1938, 15-17, 63-68, 141-142; Taf. 1:7; 5-6.

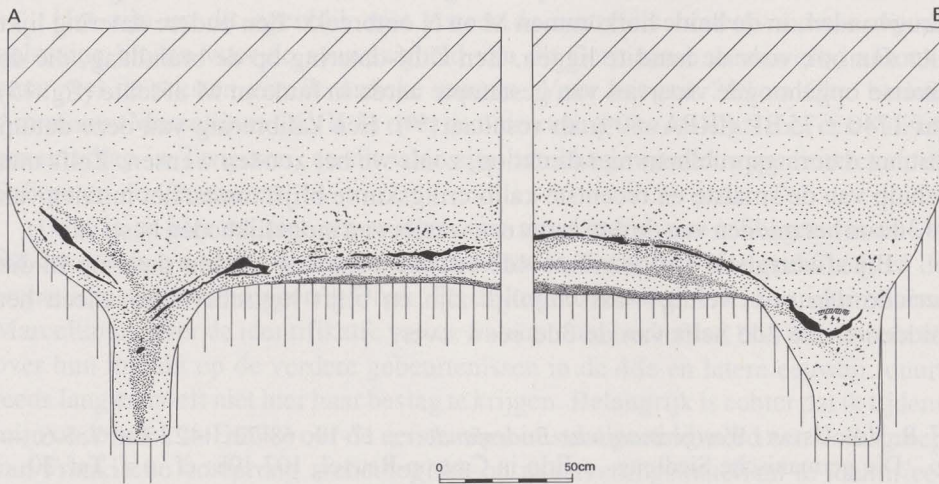
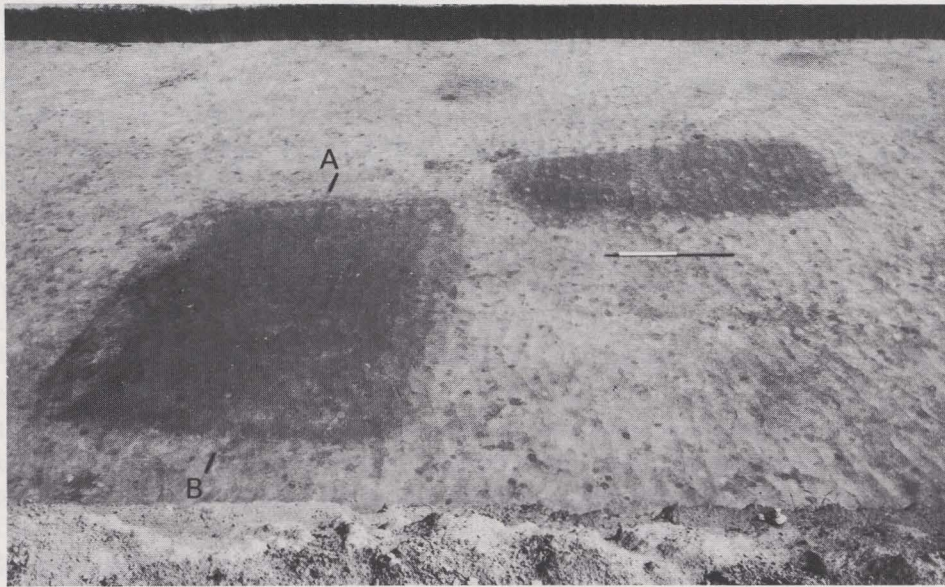

Fig. 15. *Grubenhais* M en profieldoorsnede.

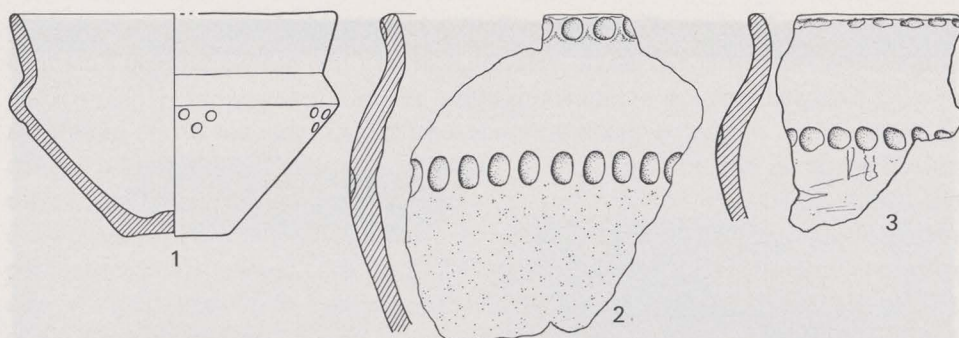

Fig. 16. Handgevormd aardewerk uit *Grubenhäuser* M (nr. 1) en N (nrs. 2-3). S. 1/3.

ruwe eivormige potten geen ongewone verschijning⁽³⁷⁾. Het bikonische urntje uit hutkom M komt echter minder voor. Ook in het zgn. Uslarien-gamma is het niet zo direkt terug te vinden⁽³⁸⁾. De versiering van driehoekig opgestelde indrukjes daarentegen komt wel meer voor⁽³⁹⁾.

De weinige scherven van gewoon op het wiel gedraaid aardewerk, die in associatie met voorgaande keramiek voorkwamen, laten geen nauwkeurige datering toe. Opvallend is wel, en hierover kan geen twijfel bestaan, dat aardewerk uit de 4de eeuw en vooral dan het op wiel gedraaide, zoals we het in gebouw K terugvonden, in de beide hutkommen M en N ontbreekt. Een oudere datering lijkt hier dan ook voor de hand te liggen. Een C 14-datering op de brandlaag, die de diverse opgehoogde vloertjes van gestampte aarde in hutkom M afdekte (fig. 15) gaf 1740 ± 75 BP (IRPA-509) als resultaat⁽⁴⁰⁾. Een kalibrering van deze datum lost het dateringsprobleem niet direkt op, zoals we het zouden wensen. Zelfs met behulp van de smalste en recentste kalibreringskurve blijft tussen het midden van de 3de en het midden van de 4de eeuw een waaier van mogelijkheden bestaan⁽⁴¹⁾.

Bij afwezigheid van koerante 4de-eeuwse vondsten zal een datering in die periode dan ook weinig waarschijnlijk zijn en blijft logischerwijze alleen het midden en de 2de helft van de 3de eeuw over.

³⁷ R. VON USLAR, *Westgermanische Bodenfunde...*, 17-19, 68-72, 142; Taf. 7:5-6. — ID., *Die germanische Siedlung ... Erin in Castrop-Rauxel*, 107-108; cf. o.a. Taf. 30.

³⁸ ID., *Westgermanische Bodenfunde ...*, 61; Taf. 4:10. — ID., *Die germanische Siedlung in Haldern bei Wesel am Niederrhein* (Nach den Ausgrabungen und Vorberichten von W. KERSTEN und H. LÖFFLER), mit einem Beitrag von K. BÖHNER, *Bonn. Jahrb.* 149, 1949, 124-125; fig. 16:2.

³⁹ W.A. VAN ES, *Wijster...*, 278.

⁴⁰ Mededeling M. Dauchot en M. Van Strijdonk (Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium), waarvoor dank.

⁴¹ M. STUIVER, A High-precision Calibration of the AD-radiocarbon Time Scale, *Radiocarbon* 24, 1-26.

Indien er eigenlijk aan de vrij lange bezettingsduur van de nederzetting in Donk helemaal niets ongewoons is, kan moeilijk hetzelfde beweerd worden van de aanwezigheid van het handgevormde aardewerk. Zulke keramiek is in de loop van de Romeinse tijd eigenlijk nooit helemaal buiten gebruik geweest. Aangezien de scherven van handgevormde potten, die men in de Romeinse nederzettingen terugvond vroeger al te gemakkelijk als prehistorisch afgedaan werden is het op dit ogenblik onmogelijk om op deze categorie vaatwerk een goed zicht te verkrijgen. Waar in ons land Romeins handgevormd aardewerk ter sprake komt, betreft het vooral bijgaven uit graven. Mede juist door de afwezigheid van en voor een deel door een gebrek aan ervaring met en herkenningcriteria voor deze keramiek in Romeinse kontekst in noordoostelijk België en zuidelijk Nederland is hier een goede appreciatie van het „waarom” en het „hoe” van dit aardewerk eerder moeilijk. Indien ik bij de behandeling van de vondsten uit de structuren J-K-M-N de vergelijkingsstukken vooral heb moeten zoeken bij de vondsten, gedaan in nederzettingen, die buiten de Romeinse Rijksgrenzen gelegen waren, dan moet uit die vaststelling de logische konklusie volgen dat er tussen beide een verband kan bestaan hebben. Het lijkt mij onwaarschijnlijk dat deze band op basis van bestaande handelskontakten verklaard kan worden. Indien immers het hoger beschreven gebruiksgoed in de loop van de 4de eeuw normale handelswaar zou geweest zijn, had men het ook al elders meer moeten aantreffen.

Het zijn op dit ogenblik niet zozeer de materiële bodemvondsten die de oplossing bieden voor de aanwezigheid van dit Germaanse aardewerk in Donk, maar wel de teksten van de antieke auteurs. Voor het jaar 358 na Chr. bericht Ammianus Marcellinus (XVII.8) over de ontmoeting van Julianus met een Salisch gezantschap in Tongeren, en dit vóór zijn berucht geworden expeditie tegen de Saliërs en de Chamaven.

Het is er hier nu niet om te doen een navelstreng aan te leggen tussen de Saliërs, zoals we ze via de historische bronnen in Toxandria zien opduiken, en de archeologische bevindingen in Donk. De discussie over het bericht van Ammianus Marcellinus, over de identifikatie van de Saliërs, hun herkomst, hun territorium en over hun impact op de verdere gebeurtenissen in de 4de en latere eeuwen, duurt reeds lang en hoeft niet hier haar beslag te krijgen. Belangrijk is echter dat ik tijdens mijn onderzoek in Donk voor de eerste maal in staat gesteld werd een volksgroep van Frankische oorsprong archeologisch op nederzettingmateriaal te identificeren. Dit resultaat kan, op zichzelf beschouwd, voor de toekomst en voor verder onderzoek nieuwe perspectieven openen, vooral omdat de historische Saliërs in hun volgens de teksten traditioneel kerngebied — de Kempen/Toxandria — archeologisch en taalkundig in rook leken opgegaan te zijn⁽⁴²⁾. Waarschijnlijk

⁴² Zie o.a. W.J. DE BOONE, *De Franken van hun eerste optreden tot de dood van Childerik*, Amsterdam, 1954, 13-28, 80-100. — B.H. STOLTE, De gegevens der antieke schrijvers over de Franken en hun interpretatie, *Meded. Veren. Naamkunde Leuven en Comm.*

hebben we in Donk slechts te doen met een zeer kleine groep, mogelijk één of enkele families, die zonder veel hinder tot over de zuidgrens van Toxandria doorgetrokken zijn. Een datering vanaf het tweede kwart tot in de tweede helft van de 4de eeuw is helemaal met de geschreven bronnen in overeenstemming. Uit de moeilijk te dateren vondsten uit de hutkommen M en N kan echter blijken dat met een gelijkaardige maar oudere inwijking rekening moet gehouden worden.

Naamkunde Amsterdam 37, 1961, 1-30. — M. GIJSELING, De Germaanse kolonisatie in Noord-Gallië volgens de teksten, *Hand. Kon. Comm. Topon. Dialect.* 36, 1962, 39-48. — J. MOLEMANS, Bijdrage tot de bewonings- en ontginningsgeschiedenis van de Limburgse Kempen voornamelijk in het licht van de namenvoorraad, *Naamkunde* 5, 1973, vooral 276-282. — J. DHONDT-S.J. DE LAET-P. HOMBERT, Quelques considérations sur la fin de la domination romaine et les débuts de la colonisation franque, in *Misc. Phil. Hist. Arch. in honorem H. Van De Weerd, L'Ant. Class.* 17, 1948, 133-156. — H. ROOSENS, Laeti, Foederati und andere spätrömische Bevölkerungsniederschläge im belgischen Raum, *Die Kunde* 18, 1967, 89-109 (= *Arch. Belg.* 104, Brussel, 1968). — P. ROOSENS, Toxandria in de Romeinse en Merovingische Tijden, *Taxandria* 30, 1958, 33-131; 31-32, 1959/60, 3-78.

Behalve Donk hebben ook de opgravingen te Rekem-Neerharen (Gem. Lanaken) in de Maasvallei in de loop van de laatste jaren fundamenteel nieuw studiemateriaal ter zake opgeleverd: cf. G. DE BOE, De Laat-Romeinse „Germaanse” nederzetting te Neerharen-Rekem, in *Conspectus MCMLXXXII, Arch. Belg.* 253 (in druk).